

Acum 234 de ani:

Molière la Bucureşti

Revista „THEATRO”, pe care o conduce cunoscutul om de literă şi publicist Kostas Nitsos, reapărută la Atena după cîţiva ani de suspendare, a publicat în ultimul ei număr (37) o interesantă comunicare ştiinţifică susţinută de filologul Lukia Drulia, rămasă pînă azi inedită. Revista „THEATRO” publică această comunicare sub titlul Cel dintîi Molière în limba greacă — acum 233 de ani, la Bucureşti.

Redăm mai jos fragmente din această comunicare :

Dacă, cum s-a scris, „tălmăcirea este una din cuceririle paşnice a unei naţiuni de către alta, cucerire căreia este plăcut să-i urmăreşti structurarea în decursul istoriei omenirii”⁽¹⁾, s-ar mai putea spune că merită să fie studiată în acelaşi timp disponibilitatea celui „cucerit” de a accepta şi asimila radi-
aţia spirituală a „cuceritorului”.

Aşadar, pe cît secolul 17 poartă am-
prenta influenţei italiene asupra literelor gre-
ceşti — stăpînirea Venetienilor şi vecină-
tatea imediată cu peninsula italiană înles-
nesc comunicarea cu produsul spiritual al
Italiei — secolul 18 va fi mai mult caracte-
rizat prin cotitura spre cultura franceză. Prin-
tre principalii promotori în orientarea voie-
vodatelor dunărene către iluminismul francez,
încă înainte de mijlocul secolului 18, Kon-
stantin Mavrocordat va cuprinde, între cele-
lalte reforme iniţiate, şi strădaniile sale cul-
turalizatoare, grija pentru tălmăcirea şi popu-
larizarea unor opere clasice meritorii ale oc-
cidentului.

...În 1784 Dimitrios Katartzis, în prefaţa sa
la traducerea *Istoriei* lui Real scrie că „...cele
mai bune tălmăciri sînt cîteva comedii de
Molière şi de Metastasio...” Dar cele dintîi
traduceri tipărite din comediiile lui Molière

nu vor apărea decît la începutul secolului 19...
În aceeaşi perioadă societatea română îşi
arată interesul faţă de opera lui Molière :
Un tînar elev român încearcă să tălmăceas-
că *Avarul*...⁽²⁾

...Două codice ce se află la British Museum
şi care conţin respectiv două comedii tăl-
măcite în greceşte în 1741 vin în sprijinul
plasării celei dintîi apariţii a lui Molière în
viaţa socială grecească în prima jumătate a
secolului 18...

...Adiţionalul 8282 poartă titlul (în greces-
te n. tr) „Comedii de francezul Molière,
excelent făcător de comedii, tălmăcite din
graiul italian în cel simplu grecesc, de către
Ioannis Rallis vîtaf de aprozi, la ordinul
înălţimei sale şi respectuosului faţă de dumi-
nezeu, Arhonte şi Vodă întregii Ungrovlahi-
ei, domnului Konstantinos Nicolae Voevod
Mavrokordatos, în anul zece al hegemoniei
înălţimei sale, În Bucureşti 1741”.

Foile 1 b şi 2 a conţin o „scurtă biografie”
a autorului în care se subliniază că printre
piesele lui Molière „noi şi nostime”, cele
mai bune sînt *Mizantropul* şi *Falsul cucernic*
sau *Ipocritul*. Şi că aceste „poeme” sînt
tipărite la Paris în opt volume. Iar notiţa

biografică se încheie cu o poezie intitulată „Epitaf pentru Molière, faimosul făcător de comedii”.

„Oare-i mort cu adevărat cel ce aicea zace sau se spune doar așa și amicu’ somn își face?”

Nu cred că-i cu puțință boala închipuită moartea să-i fi adus atât de neașteptat. Vreun joc o fi acesta pe care mimul nostru de dragul actoriei, și ca să ne distreze, ca mare comediant, acum ni-l oferă.

Și izbutește bine cred, de mort el se preface. Oricum ar fi, Molière, chiar el, aicea zace?”

Fila 3 b are ca titlu „Comediilor lui Molière volumul A’ — comedia Nesimțitului”⁽³⁾ Traducerea acestui text este în proză. Iar Adіționalul 8243... scris de aceeași mână, poartă pe foaia 1 a titlul „Incoronatul închipuit — Comedie de Molière...”⁽⁴⁾

...Aceste manuscrise trebuie să fi aparținut bibliotecii Mavrokordatilor, dar care a fost vîndută cînd încă trăia Konstantinos Mavrokordatos ca să acopere datoriile ale voevodului. Cărți, manuscrise și tipărituri au fost împrăștiate astfel la diferite biblioteci sau minăstiri. Despre traducătorul Ioannis Rallis nu sînt destule mărturii. Titlul său de vîtaf al aprozilor îl situează printre demnitari de gradul trei, fiind un inspector al celor ce încasau dările.⁽⁵⁾ Ariadna-Camariano-Cioran propune identificarea lui cu Ioannis Rallis, fost mare stolnic din insula Mitilene, care tradusese, din franțuzește însă, „El Criticon” al spaniolului Balthasar Gracián în 1754⁽⁶⁾. Dar de ce Ioannis Rallis a ales să traducă comediele „Sganarelle sau Incoronatul închipuit” (1660) și Zăpăciul (1663) care sînt dintre primele piese ale lui Molière și dintre cele mai puțin cunoscute? Din notița biografică „ce precede Codicele Adіțional 8242 se vede că el cunoștea care erau considerate drept cele mai bune comedii ale autorului francez. Poate că totul să fie întimplător. Poate că nu i-a parvenit decît primul volum al „Opereelor complete” — unde se găseau și cele dintîi comedii. Dar e mai probabil că (Rallis) avea drept țel, începînd cu cele dintîi, să meargă mai departe, traducînd și celelalte. De aici și indicația din manuscrisul Adіționalul 8242 : „Comedii, vol. A”.

Această părere este întărită și prin prezența în Codicele nr. 1030 al Academiei Române (foile 194—224) a încă uneia din primele comedii de Molière (1661) tradusă și ea din italianește. Este vorba, cum notează N. Camariano,⁽⁷⁾ de o traducere în proză a comediei „L’Ecole des maris”, copiată într-un volum mixt din secolele 18—19, împreună cu alte texte ale lui Alexandros Mavrokordatos, Nicolaos Mavrokordatos și ale altora. Mai multe informații nu avem despre această tălmăcire și deci nu cunoaștem dacă a fost efectuată de același traducător. Iar lectura textului și criteriile intrin-

sece nu sînt de ajuns pentru a sprijini o astfel de presupunere. Totuși, întrucît codicele este scris cu diferite scrieri, se poate presupune că este vorba de o copie de mai tîrziu dintr-un codice al lui Rallis, care nu a fost însă găsit pînă azi. Astfel se adaugă încă o traducere din comediele lui Molière, îndreptățind în același timp și cele notate de Katartzis despre „cîteva comedii”.

O operă de pionierat

Dar dacă, cum mai spus, momentul este caracterizat printr-o orientare spre cultura franceză, dacă limba franceză, limba diplomației, începe să predomină, devenind un instrument de proliferare a gândirii europene — sînt cunoscute cele ce scrie abatele Desfontaines despre Konstantinos Mavrokordatos⁽⁸⁾ — pare-se că acest rol, acum în mijlocul secolului 18, îl mai joacă încă limba italiană. De aceea și unul din marii clasici francezi, Molière, este tradus după un text italian...

...Examinînd, în sfîrșit, disponibilitatea celui „cucerit” — în speță națiunea greacă — ne putem întreba care fusesse deschiderea ei față de opera teatrală a lui Molière. Că ea circula în voevodatele dunărene este indiscutabil. Nicolae Iorga⁽⁹⁾ indică o ediție Molière din anul 1722, într-o bibliotecă bucovineană sau ieșeană. Oricum, despre o înriurire a traducătorilor din Molière asupra vieții culturale grecești nu poate fi vorba, din moment ce ele rămăseseră de fapt necunoscute de publicul mai larg. O dovedește de altfel și lipsa mai multor manuscrise cu piese molieresti sau alte pomeniri în texte ale erudiților din epoca respectivă, în afară de cea a lui Katartzis.

Dar un fenomen spiritual nu pornește dintr-odată. Își are rădăcinile sale și începuturile pînă să ajungă la plenitudine. Așadar acolo, la începuturi, ca o operă de pionierat, trebuie situate aceste tălmăciri. Aducînd acest *post quem* al mișcării de traduceri ale pieselor teatrale din 1741, putem observa că, dacă datorită lor nu au fost influențate direct literatura greacă și română, ele ocupă totuși pe tăcute locul lor în istoria culturii. După Molière se vor traduce Cervantes, Voltaire, Torquato Tasso și alții. Erudiția e cea care îi conduce pe Fanarioți în alegerea operelor respective. Și este firesc ca ei să prefere pe reprezentanții clasici ai culturii apusene.

Paralel trebuie subliniat, încă o dată, contribuția lui Konstantinos Mavrokordatos, celui cu adevărat „cucerit” de cultura apuseană, din moment ce „din ordinul” său au

fost redat în grecește comediei lui Molière. Putem deduce că strădania sa avea drept țel să propage larg această cultură în toate păturile sociale... De altfel, o asemenea traducere nu se adresa doar grecilor ci și românilor, care în secolul 18 erau cunoscători ai limbii grecești.

Destinația traducerilor nu era pentru scenă. Nu avem mărturie despre spectacole teatrale

cu un public mai larg în anii aceia. Nici nu se pomenesc spectacole particulare la curțile domnești. Deci scopul lor era luarea de cunoștință a operelor clasice ale culturii franceze și totodată era și unul etic: educarea moravurilor prin comedie...

În românește de Yannis Veakis

1) *Queux de St. Hilaire* „Des traductions et des imitations en grec moderne” în „Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France” anul 7, 1873, pag. 332.

2) *Pompiliu Eliade*: „De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie” Paris 1898, p. 349 — N. Iorga „Molière et les Roumains” — Commemoration à l'Académie Roumaine” în „Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine”, vol. X, 1923, p. 191; vezi de asemenea „Revista istorică”, vol. X, 1923, p. 1 ș.m.d.

3) Este vorba de comedia „L Etourdi” (Zăpăci-tul) n. tr.

4) Este vorba de comedia „Sganarelle ou le Cocu imaginaire” n. tr.

5) Vezi L. Galdi: „Les mots d'origine néo-grecque en Roumanie à l'époque des Phanariotes”, Budapest 1939, p. 18—19 și I. L. Carra: „His-

toire de la Moldavie et de la Valachie”, nouvelle édition Neuchâtel 1781, p. 291.

6) *Ariadna-Camariano-Cioran*: „Spiritul revolu-tionar francez în literatura greacă” Bucu-rești 1946, p. 123.

Despre Ioannis Rallis și traducerea operelor lui Balhasar Gracian, vezi N. Iorga: „Etudes roumaines II-Idees et formes litteraires fran-caises dans le Sud-Est de l'Europe. Paris 1924, p. 22, ca și observațiile Ariadnei Cama-riano-Cioran.

7) „Catalogul manuscriptelor grecești”, Bucu-rești, 1940, vol. II, p. 163.

8) Vezi textul dedicat lui K. Mavrokordatos cu care abatele Desfontaines a prefațat tradu-cerea sa în franceză a operei lui Virgiliu (1743). De asemenea, E. Legrand: „Biblio-graphie hellénique... 18-e siècle, Paris, 1918, vol. 1, p. 309 și K. T. Dimar: „Istoria lte-raturii neo-grecești” ediția a 4-a, Atena, 1968, p. 103.

9) Vezi „Etudes roumaines”, vol. II, p. 23.

NOTE

Iată că au trecut cîțiva ani de la primul număr al caietului program al Teatrului Național din București, fără ca dezideratele începutului să fie dezmintite. O cronică a primei noastre scene se constituie astfel documen-tar și iconografic sub presiunea unor emoții care dau culoare vieții artistice. Inter-viuri consemnate înaintea bă-tăilor de gong, victorii și in-certitudini mărturisite în a-vîntul generos spre culmile perfecțiunii, note de atelier familiarizînd cu lumea stranie a culiselor tehnice, învă-țate și oportune observații de estetică teatrală, trase din-tr-o interpretare ce devine antologică etc., închid în for-matul de buzunar al pian-

tului, un univers al biruinței. Mi-am făcut, în cîteva serii de spectator, obișnuința observa-ției. Antractele se umplu cu lectura caietului și cititorul descoperă cu surpriză simi-litudini de gust în paginile în-citante. Imaginile îl fac să zîmbească tandru preferaților actori...

Un dramaturg încă plin de surprize este... Tudor Ar-ghezi! Cu intermitențe, apar scilpitoare piese vîndînd o substanță a replicii de auten-tică avangardă. În primul număr pe 1975 al prestigi-oasei reviste „Manuscriptum” se tipărește un pamflet dialo-

gat numit — cu aluzie stră-vezie — Carac. Exemplu tipic de deformare grotescă a ca-racterului sub imperiul șar-gei, eroul devine un monstru al abjecției și cunoscutul uni-versitar de acum cîteva de-cenii, care a servit ca model, este înghițit în mlaștina su-blimei imbecilități. Un teribil exercițiu de virtuozitate ar-gheziană care, dincolo de sa-voarea literară în cadrul anecdoticii, are meritul mo-dalității teatrului încercat sub tutela urmuziană. Bănuim în Tudor Argezi — cînd se va tipări toată opera dramatică inedită — o figură centrală a dramaturgiei interbelice.

I. N.